

samarali vosita sifatida qaralmoqda^[^23]. Zamonaviy yondashuvlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- **Raqamli platformalar:** Ijtimoiy faollik uchun onlayn platformalar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish.
- **Virtual loyihalar:** Onlayn ijtimoiy loyihalar va tadbirlar tashkil etish.
- **Sun’iy intellekt (AI):** O‘quvchilarning ijtimoiy faolligini tahlil qilish va moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqish.
- **Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy ta’lim tizimlaridagi fuqarolik ta’limi tajribalarini mahalliy sharoitlarga moslashtirish^[^24].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus ta’lim sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikning samarasini oshiradi^[^25].

Xulosa

Fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollik intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda muhim ijtimoiy kompetentsiya sifatida o‘quvchilarning jamiyatga integratsiya qilinishini ta’minlaydi va ularning fuqarolik ongini shakllantiradi. Mas’uliyat, faollik, individuallik, hamkorlik va refleksivlik kabi tamoyillar ushbu jarayonni amalda qo‘llashda asosiy rol o‘ynaydi. Ijtimoiy loyihalar, fuqarolik ta’limi darslari, jamiyat bilan hamkorlik, rolli o‘yinlar va raqamli vositalardan foydalanish fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikni rivojlantirishni samarali qiladi. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy faollikning mohiyati va o‘rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

8.5. Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlash

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlash oligofrenopedagogik faoliyatda intellektual nuqsonli bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirish, ularning jamiyatga integratsiya qilinishini ta’minlash va mahalliy jamoaning faol ishtirokini rag‘batlantirishda muhim ahamiyatga ega. Mahalla O‘zbekistonda an’anaviy ijtimoiy tuzilma sifatida oila va mакtab o‘rtasidagi bog‘lovchi halqa bo‘lib, intellektual nuqsonli bolalarning ijtimoiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu bo‘limda mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning mohiyati, tamoyillari, usullari va ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutualipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy, Luriya va boshqa olimlarning ishlariga asoslanadi.

Bo‘limning maqsadi – mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishslashdagi o‘rnini chuqur tahlil qilish va uning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlashdir.

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning mohiyati

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishslash ta’lim jarayonida pedagoglar, ota-onalar, mahalla faollari va jamoatchilik vakillari o‘rtasida o‘zaro hamkorlik va qo‘llab-quvvatlashga asoslangan munosabatlarni shakllantirishni anglatadi. Bu jarayon intellektual nuqsonli bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta’minalash, ularning jamiyatga integratsiya qilinishini oshirish va mahalliy jamoaning faol ishtirokini ta’minalashga qaratilgan. Izbulayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, “mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlik o‘quvchilarining ijtimoiy muhitga moslashishini ta’minalaydi va ularning jamiyatdagi faol ishtirokini rag‘batlantiradi”^[^1]. Ushbu jarayon quyidagi maqsadlarni ko‘zlaydi:

- Mahalla va jamoatchilikni ta’lim jarayoniga jalg qilish va ularning faol ishtirokini ta’minalash.
- O‘quvchilarining ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda mahalliy jamoaning rolini mustahkamlash.
- Intellektual nuqsonli bolalarning jamiyatga integratsiya qilinishini qo‘llab-quvvatlash.
- Mahalla va maktab o‘rtasida mustahkam aloqa o‘rnatish va ijtimoiy barqarorlikni ta’minalash^[^2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, mahalla O‘zbekistonda intellektual nuqsonli bolalarning ijtimoiy rivojlanishida muhim vositachi sifatida xizmat qiladi, chunki u oila va maktab o‘rtasidagi bog‘lovchi halqadir^[^3]. Mahalla bilan hamkorlik o‘quvchilarining ijtimoiy faolligini oshiradi va ularning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning asosiy tamoyillari

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlik bir nechta asosiy tamoyillarga asoslanadi. Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) quyidagi tamoyillarni ajratib ko‘rsatadi:

1. **Hamkorlik:** Pedagoglar, ota-onalar, mahalla faollari va jamoatchilik vakillari o‘rtasida birgalikda ishslash.
2. **Ochiq muloqot:** Mahalla va jamoatchilik bilan doimiy va samarali aloqa o‘rnatish.
3. **Individuallik:** O‘quvchilarining o‘ziga xos ehtiyojlarini hisobga olgan holda hamkorlikni tashkil etish.
4. **Ijtimoiy mas’uliyat:** Mahalla va jamoatchilikni ijtimoiy mas’uliyatga jalg qilish.

5. **Refleksivlik:** Hamkorlik jarayonini tahlil qilish va uni doimiy ravishda takomillashtirish^[^4].

Vygotskiyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning muhimligini ta'kidlaydi, chunki mahalla bolaning ijtimoiy rivojlanishida muhim muhit sifatida xizmat qiladi^[^5]. Bu tamoyil o'quvchilarining mahalliy jamoaga moslashishida asosiy ahamiyatga ega.

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlik usullari

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlik intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda turli usullar orqali amalga oshiriladi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) quyidagi asosiy usullarni ajratib ko'rsatadi:

1. **Mahalla tadbirlari:** Mahalla faollari ishtirokida tadbirlar tashkil etish.
2. **Ijtimoiy loyihalar:** Mahalla va jamoatchilik bilan birgalikda ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish.
3. **Mahalla kengashlari:** Mahalla kengashlari bilan muntazam uchrashuvlar o'tkazish.
4. **Jamoatchilikni jalg qilish:** Mahalliy tashkilotlar va volontyorlarni ta'lim jarayoniga jalg qilish.
5. **Raqamli vositalardan foydalanish:** Mahalla va jamoatchilik bilan aloqa o'rnatishda raqamli platformalardan foydalanish^[^6].

1. Mahalla tadbirlari

Mahalla tadbirlari o'quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishda samarali usul hisoblanadi. Jurayev B.T. (2020) ta'kidlaganidek, mahalla tadbirlari o'quvchilarining mahalliy jamoaga integratsiya qilinishini ta'minlaydi^[^7]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Mahalla bayramlari:** O'quvchilar ishtirokida mahalla bayramlarini tashkil etish.
- **Sport musobaqalari:** Mahalla yoshlari bilan birgalikda sport tadbirlarini o'tkazish.
- **Madaniy tadbirlar:** Mahalla an'analarini o'quvchilarga o'rgatish orqali tadbirlar tashkil etish^[^8].

2. Ijtimoiy loyihalar

Ijtimoiy loyihalar mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Izbullayeva G. (2023) ta'kidlaganidek, ijtimoiy loyihalar o'quvchilarining ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantiradi va mahalla faolligini oshiradi^[^9]. Bu usul quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- **Ekologik loyihalar:** Mahalla bilan birlashtirishda atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalarini amalga oshirish.
- **Ijtimoiy yordam loyihalari:** Ehtiyojmand oilalarga yordam berish loyihalarini tashkil etish.
- **Mahalla obodonlashtirish:** Mahalla hududini obodonlashtirishga qaratilgan loyihalar[¹⁰].

3. Mahalla kengashlari

Mahalla kengashlari bilan muntazam uchrashuvlar o‘quvchilarining ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, mahalla kengashlari bilan hamkorlik o‘quvchilarining mahalliy jamoaga moslashishini oshiradi[¹¹]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Muntazam yig‘ilishlar:** Mahalla kengashi bilan o‘quvchilarining rivojlanishi bo‘yicha yig‘ilishlar o‘tkazish.
- **Maslahatlar:** Mahalla faollaridan o‘quvchilarining ijtimoiy faolligi bo‘yicha maslahatlar olish.
- **Hamkorlik rejalar:** Mahalla bilan birlashtirishda ta’lim va ijtimoiy faoliyat rejalar ishlab chiqish[¹²].

4. Jamoatchilikni jalg qilish

Jamoatchilikni ta’lim jarayoniga jalg qilish o‘quvchilarining ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, mahalliy tashkilotlar va volontyorlar o‘quvchilarining ijtimoiy moslashuvini oshiradi[¹³]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Volontyorlik dasturlari:** Mahalliy volontyorlarni o‘quvchilar bilan ishlashga jalg qilish.
- **Mahalliy tashkilotlar:** Mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlikda tadbirdilar tashkil etish.
- **Jamoatchilik tadbirdi:** Mahalliy jamoatchilik ishtirokida tadbirdi o‘tkazish[¹⁴].

5. Raqamli vositalardan foydalanish

Raqamli vositalar mahalla va jamoatchilik bilan aloqa o‘rnatishda muhim rol o‘ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, raqamlar platformalar mahalla faollarini ta’lim jarayoniga jalg qilishni osonlashtiradi[¹⁵]. Bu usul quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- **Mahalla guruhlari:** Mahalla faollari uchun ijtimoiy tarmoqlarda guruhlar tashkil etish.
- **Onlayn tadbirlar:** Mahalla bilan onlayn tadbirlar va loyihalar o‘tkazish.
- **Ma’lumot almashinuvi:** Mahalla va maktab o‘rtasida raqamli platformalar orqali ma’lumot almashish[¹⁶].

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning ahamiyati

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlik intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda muhim rol o‘ynaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, mahalla bilan hamkorlik o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini oshiradi va ularning jamiyatga integratsiya qilinishini ta’minlaydi[¹⁷]. Ushbu jarayonning ahamiyati quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

1. **Ijtimoiy moslashuv:** O‘quvchilarning mahalliy jamoaga integratsiya qilinishini ta’minlash.
2. **Ijtimoiy barqarorlik:** Mahalla orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash.
3. **Ta’lim sifatini oshirish:** Mahalla ishtiroki ta’lim jarayonini samarali qiladi.
4. **Jamoatchilik xabardorligi:** Mahalla orqali maxsus ta’lim haqida jamoatchilik xabardorligini oshirish[¹⁸].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda mahalla tizimining rivojlanishi maxsus ta’limda hamkorlikning ahamiyatini yanada oshiradi, chunki mahalla o‘quvchilarni ijtimoiy muhitga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi[¹⁹].

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikdagi muammolar va yechimlar

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda bir qator muammolar mavjud:

1. **Resurslarning cheklanganligi:** Hamkorlik uchun zarur vositalar va muhitga kirish imkoniyatining cheklanganligi.
2. **Malaka yetishmasligi:** Mahalla faollarining maxsus ta’lim bo‘yicha bilim yetishmasligi.
3. **Aloqa muammolari:** Mahalla va maktab o‘rtasida ochiq muloqotning yetishmasligi.
4. **Qarshilik va stereotiplar:** Mahalla a’zolarining maxsus ta’lim o‘quvchilariga nisbatan stereotiplari[²⁰].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

1. **Resurslarni ko‘paytirish:** Mahalla va maktab o‘rtasida hamkorlik uchun vositalar bilan ta’minlash.
2. **Malaka oshirish dasturlari:** Mahalla faollari uchun maxsus ta’lim bo‘yicha treninglar tashkil etish.

3. **Aloqa kanallarini kengaytirish:** Raqamli platformalar va muntazam uchrashuvlar orqali aloqani mustahkamlash.
4. **Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Mahalla a'zolariga maxsus ta'limgan ahamiyati haqida ma'lumot berish va stereotiplarni yo'q qilish[²¹].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-sun qarori (2021) maxsus ta'limgan tizimida mahalla bilan hamkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa ushbu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi[²²].

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda zamonaviy yondashuvlar

Zamonaviy ta'limgan tizimida mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda ilg'or yondashuvlar tobora keng qo'llanilmoqda. White R. (2021) ta'kidlaganidek, raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlar mahalla bilan aloqani mustahkamlashda samarali vosita sifatida qaralmoqda[²³]. Zamonaviy yondashuvlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Raqamli platformalar:** Mahalla faollari bilan aloqa uchun onlayn platformalar va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish.
- **Virtual tadbirlar:** Mahalla bilan onlayn tadbirlar va loyihibar tashkil etish.
- **Sun'iy intellekt (AI):** Mahalla va maktab o'rtaida ma'lumot almashish va tahlil qilish uchun AI vositalaridan foydalanish.
- **Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy ta'limgan tizimlaridagi mahalla bilan hamkorlik tajribalarini mahalliy sharoitlarga moslashtirish[²⁴].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-sun qarori maxsus ta'limgan sohasida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa mahalla bilan hamkorlikning samarasini oshiradi[²⁵].

Xulosa

Mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda ishlash intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim ijtimoiy kompetentsiya sifatida o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi va ularning jamiyatga integratsiya qilinishini oshiradi. Hamkorlik, ochiq muloqot, individuallik, ijtimoiy mas'uliyat va refleksivlik kabi tamoyillar ushbu jarayonni amalda qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. Mahalla tadbirlari, ijtimoiy loyihibar, mahalla kengashlari, jamoatchilikni jalb qilish va raqamli vositalardan foydalanish hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. O'zbekistonda mahalla tizimining rivojlanishi, ayniqsa inkiyuziv ta'limgan zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, mahalla bilan hamkorlikning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo'limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikning mohiyati va o'rnini chuqr tushunishga yordam beradi va o'quv qo'llanmaning keyingi bo'limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.